

Krönika

Svante Folin börjar reta upp sig på Mankells idylliska Afrika, som liknar en kaspertheater.

Svarta änglar och vita djävlar

Kurt Wallander är en bra polis men en usel omvärldsanalytiker. Hans andlige fader Henning Mankell är djupt nedgrävd i 1968 års ideologiska fossilbädd. Sedan många år delvis bosatt i Moçambique bultar hans hjärta för den svarta kontinenten, som han tycks betrakta som ett förlorat paradiset.

Av hans senaste afrikaepos, *Berättelse på tidens rand*, känner man sig förpassad till *anno dazumal*. Mankell har ingenting glömt och ingenting lärt. Europa står för den inkarnerade ondskan, medan Afrika lyser av ousinlig godhet. Alla vita utom hans alter ego är onda, föraktliga och löjlige. Alla svarta är goda, visa och bräddfyllna av kärlek.

En kritiker har talat om en "markeisk allegori". Det liknar mera en kaspertheater, där de svarta änglarna och de vita djävlarerna kämpar till en avlägsen publiks sentimentala uppbyggelse.

I strikt mening har det prekoloniala Afrika ingen historia, eftersom kontinenten söder om Sahara saknar skriftspråk. Afrika är människans urhem, där kampen för tillvaron alltid varit hård. Det är osannolikt att något Shangri La mellan vändkretsarna förstördes med den vite mannens intrång. De upptäcktsresande, som under 1800-talet kartlade kontinentens inre, mötte sällan några pastoral idyller men desto oftare tyranniska hövdingar och kungar som godtyckligt torterade och avrättade sina undersåtar. Respekten för människoliv var noll.

Zuluriket under Shaka och hans efterföljare ligger väl till i den världshistoriska grymhetstoppen.

När Samuel Baker försökte övertyga en filosofiskt avancerad hövding om det kristna kärleksbudskapets förträfflighet, svarade han efter kort begrundan att de goda var sådana som var för svaga eller feiga för att våga vara onda.

Zuluriket under Shaka och hans efterföljare ligger väl till i den världshistoriska grymhetstoppen. Zuluxpansionen förorsakade panikvägor, som drabbade hela södra Afrika och slukade miljoners liv. Historiker har menat att terrorn var ett nödvändigt, politiskt instrument i de fragila, afrikanska rikena eftersom det saknades administrativ kompetens för utållig utslagning. Skräck är ett språk som även analfabeter förstår.

Kolonialperioden innebar inte bara avhugna händer i Leopolds djungler utan även att beskäftiga myndigheter satte stopp för stamkrig, människooffer, kannibalism, barnamord med mera. I kombination med vissa agrikulturella förbättringar och införandet av rudimentär medicin lade det grunden till dagens befolkningsexplosion.

När förändringens vindar svepte över Afrika på 60-talet blev resultatet knappast *ujamaa* och afrikansk socialism utan en häxbragd av stamkrig, folk mord, korruption och allmän tillbakagång. Predikamentet är inte främst resultatet av en vit besittelse utan till stor del en återgång till gamla seder och orelativa traditioner.

Att afrikanerna under imperialismens glansdagar var relativt maktlösa och förödmjukade gjorde dem oförmögna att i sin tur förtrycka kolonisterna. Detta har tolkats som ett tecken på dygd. De "fria" afrikanerna kröntes med en kollektiv martyrkrona och alla felsteg skylldes på kolonialismen. Sartre ansåg att när en svart dödades en vit blev resultatet en dubbel frigörelse. Svarta Panter-ledaren Stokely Carmichael ville krossa allt den västerländska civilisationen skapat. Bernal har i *Svart Atena* förklarat att inte bara Kleopatra utan även Sokrates var neger.

Den rabiate algeriske läkaren Franz Fanon hade en kyligare syn på saken: "För oss är den som dyrkar neger lika sjuk som den som hatar dem."

20 november 1998
SVANTE FOLIN

Tjernobyli i Klara

Ett ovanligt grepp på Stockholm får nya sidor att framträda, menar Klas Östman.

Att skildra Stockholm som en serie årsringar är ett utmärkt sätt att disponera en bok. Det är också förödande för de senaste decenniernas stadsplanerare och arkitekter.

Stadsbyggnad

Magnus Andersson (text)
Nino Monastr (foto)
Stockholms årsringar.
En inblick i stadens framväxt
Stockholmia, 1998

Överraskande nog, med tanke på att textförfattaren övervakats av en politisk redaktionskommitté, är *Stockholms årsringar* en av de få satsningar under kulturhuvudstadsåret som ser ut att få bestående värde. Boken beskriver staden genom att kartlägga dess tillväxt under olika perioder och det är i all enkelhet ett överraskande lyckat grepp.

I mitten av årsringarna befinner sig naturligtvis Gamla Stan och av samma skäl överraskar detta kapitel minst. De som intresserat sig för huvudstadens historia känner nog till sådant som att Väster- och Österlånggatan går längs den äldsta stadsmurens sträckning eller att Stora och Lilla Nygatan var de första försöken att följa 1600-talets nya ideal och anlägga helt raka gator.

Branden på Mariaberget

Men så fort man rör sig utåt malmarna kommer man in på mindre allmänt kända delar av stads-historien. Som att Mariaberget och Mariatorget faktiskt är en av stadens största samlade 1700-talsmiljöer, skapad efter en omfattande brand år 1759.

Stora stadsbränder och därav framtvingat nybyggnad är en av de faktorer som styrts årsringarnas tjocklek. Än viktigare har givetvis de växlande ekonomiska konjunkturen varit och boken visar hur upp- och nedgångar går att avläsa i den bebyggelse som stockholmarna passerar dagligdags.

I hörnet av Bryggargatan och Klara Nörra Kyrkogata, riktiga

Foto: NINO MONASTRA

Rationell romantik. Under 1910-talet slog en nationalromantik "med bägge fötterna på jorden" igenom, och yttrade sig i byggnader som L I Wahlmans Engelbrektskyrka (1909-14).

bakgator i dagens city, finns exempelvis ett hus med enkel empiriefasad från 1833. Det drar knappast till sig några blickar från de oinvidiga, men är ett av mycket få bevarade vanliga bostadshus från sin tid. Stagnationen under början av 1800-talet resulterade nämligen i att det under lång tid bara tillkom något tiotal hus om året och få av dem finns kvar idag.

Rågsved har kanske blivit en bättre miljö med ären, men bara därför att ytterligare försämringar knappast var möjliga.

Märkvärdig på ett liknande sätt är den vid första anblicken ganska anonyma Cardellgatan mitt emot Humlegården, ett av få bevarade exempel på 1870-talets stadsbyggnad. Innerstaden är istället mer präglad av 1880-talet än av något annat decennium. Då byggdes mer än 2 000 hus, en siffra som aldrig har överträffats. Fast det mest homogena området är Birkastan, vilket beror på att närmare hälften av alla hus där ritades under några få år strax efter sekelskiftet av samma arkitektkontor, Dorph & Höög.

Boken ger lika mycket utrymme åt 1900-talets förorter som åt innerstaden, vilket är både klagovärdigt och problematiskt. Det är nog inte många läsare som finner kapitlet om 1970-talets Tensta lika givande som det om Lärkstaden

från 1910-talet. Men det är inte boken det är fel på, utan staden.

Att innerstaden är Stockholms hjärta och därmed intressant i sin helhet anser väl de flesta av huvudstadens invånare. Också en hel del förorter "hör till" på det sättet. Inte bara de allra äldsta och närmaste, utan också stora delar av exempelvis Solna, Danderyd och Nacka (på det viset är det dumt att ramen för boken dikteras av kommungränsen). Men kommer Tensta och Bredäng någonsin att kännas som värdefulla delar av Stockholm, annat än möjligen för några av dem som bor där?

Förbättrade förorter

Jag tror inte det. Visserligen har tidens gång och successiva förbättringar fått stockholmarna att försonas med andra områden som var illa omtyckta från början. Det gäller inte bara den yttersta delen av Vasastaden, Sibirien, som verkligen var ganska hemsk när den byggdes. Utan också en del storskaliga förorter från 50- och 60-talen. Men Bredäng eller Bandhagens centrum kan bara en förblindad som älska. Och Rågsved har kanske blivit en bättre miljö med ären, men bara därför att ytterligare försämringar knappast var möjliga.

Några av de misstag som kommunpolitikerna, stadsplanerarna och arkitekterna har gjort är helt enkelt omöjliga att reparera. De framstår som ett slags lokala Tjernobyli-katastrofer i mönstret av stadens årsringar och bokens stora förtjänst är att den visar det så tydligt.

KLAS ÖSTMAN

Det är finast att samsas i grupp

Underligt nog anses det vara höjden av demokrati att lämna ifrån sig bestämmanderätten, noterar Bo Persson.

Individuellt handlingsutrymme används till att bestämma sig (själv) och till att komma överens (med andra). Det kan även överlåtas.

Överenskommelser träffas inte bara mellan individer, utan mellan grupper och sammanslutningar av grupper. Till exempel mellan Metallarbätareförbundet och Sveriges Verkstadsindustrier eller mellan regeringen och Vänsterpartiet eller Kommunförbundet.

Riksdagsbeslut är också överenskommelser. Gruppöverenskommelser framstår genom medias uppmärksamhet som finare än ett utbrett självbestämmande. Utifrån demokratiska värderingar förhåller det sig tvärtom.

Ju mer ett beslut anses kräva överenskommelser mellan grupper, desto nödvändigare blir det med beslutsfattande företrädare: Politiker, ombudsman och byråkrater. Företrädarna samlar in handlingsutrymme i form av pengar via skatte- och avgiftsuttag. De omfördelar och ger ut det som blir kvar, när apparaten har tagit sitt, i form av naturförmåner, till exempel matkuponger, dagisplatser, teaterbiljetter eller beskydd. Bröd och skådespel-sambället.

Svenskarna har överlåtit alltför mycket av sitt handlingsutrymme till företrädare och företrädarnas företrädare. Det rör sig om runt 60 procent, ifall det samlade handlingsutrymme mäts som BNP. Ett världshistoriskt rekord i att lägga beslag på mervärde! Ur demokratisk och marknadsekonomisk synvinkel är detta oroande även om själva överlåtelsern har skett frivilligt eller i demokratiska former. Ty när befolkningen förlorat sitt handlingsutrymme och det företrädande beslutsfattandet gått i stå, kommer obehagliga ropen på starka ledare. Men sådana figurer är många gånger elakartade. Istället borde ropen skalla: Mera makt åt folket - halvera skatterna.

BO PERSSON